

Forfatter: Palladius, Peder

Titel: Peder Palladius' Danske Skrifter

Citation: Palladius, Peder: "Peder Palladius' Danske Skrifter", i Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen , H.H. Thiele, 1911-1926, s. 9. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-palladius05val-shoot-idm140381312151472/facsimile.pdf> (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: Peder Palladius' Danske Skrifter

for alm. *erre*) og *æ(e)* for langt *e*: *græben, stænis, mæer, ræen, hæed, allæniste* o. s. v. (derimod *ede* „æde“ olgn.).

1. og 2. Ha and viser ligesom 4. Haand en fremherskende Mangel paa Sikkerhed i Kønsbestemmelsen og i Brugen af Endelses-*e*: *det evige pine, det evige glæde, den bryllup* (1. H.), *denne huub . . den; denne gulff; dampet* „Dampen“, *den græs; kierck* „Kirke“ (2. H.).

Naar de ortografiske Ejendommeligheder optræder i afgjort forskellig Grad hos de forskellige Skrivere, er det en Selvfølge, at deres større eller mindre Udbredelse maa skyldes Skriverne, og at man altsaa som foran nævnt ikke i den bevarede Afskrift af Visitatsbogen har noget gyldigt Udtryk for Palladius' egen Skriftform.

III.

Men selv om Skrivernes Sprogbrug har gjort sig gældende overfor Lydbetegnelse og grammatiske Former, tør man ingenlunde slutte, at de har foretaget Ændringer i Ordforraad og Ordføjning. Sammenligningen mellem vort Hs. og Jørgen Sadolins Udskrift vidnede da ogsaa tvertimod om Afskriftens verbale Overensstemmelse med Originalen (se foran S. 5). Den gængse Opfattelse er imidlertid en anden.

Da Sv. Grundtvig udgav Visitatsbogen, satte han sig som Maal: at fremstille denne i den Form, hvori den var kommen fra Forfatterens Haand. Paa Grundlag af Palladius' trykte Skrifter ændrede han nu Haandskriftets Ortografi, Lyd- og Bøjningsformer. Men han blev ikke staaende derved. I de Skrifter, hvor Palladius havde benyttet Visitatsbogen, mente han at finde Visitatsbogens oprindelige Form; han indsatte derfor i sin Udgave den trykte Texts Ordlyd i Stedet for Haandskriftets, og da denne paa mange Punkter afveg fra Trykkets, sluttede han, at Afskriverne i det Hundredaar, der laa mellem Palladius' Affattelse og den bevarede Afskrift, havde handlet med Texten efter Forgodt-befindende. Ud fra denne Anskuelse ændrede han da ogsaa,

hvor der ingen trykt Text var at støtte sig til, Afskriftens Ordlyd, naar et Ord var ham ukendt, naar et Udtryk forekom ham ukorrekt, en Ordføjning syntes ham for løs, o.s.v., o.s.v.

De Udgaver, der er fremkommet efter Grundtvigs: Rosenbergs og P. K. Thorsens, er (for Rosenbergs Vedkommende helt, for Thorsens i det væsentlige) kun moderniserede Optryk af Grundtvigs Parafraze, ligesom denne i al senere videnskabelig Benyttelse af Visitatsbogen er blevet citeret uden mindste Forbehold; man er gaaet ud fra som utvivlsomt, at Grundtvig havde Ret i, at det var Haandskriftet, der i Tidens Løb var blevet forvansket, mens de trykte Skrifter havde bevaret den oprindelige Text. I denne Opfattelse har jeg ogsaa selv været hildet (se f. Ex. foran Bind IV, 84 og 204), men en omhyggelig Sammenligning mellem de forskellige Textgrundlag har vist, at de Bøger, i hvilke Palladius har benyttet Visitatsbogen, alle meddeler Visitatsbogtexten i en til Bogbrug revideret Form, mens Hs.'et meddeler Texten i den primære Form, hvori Palladius har nedskrevet sit Foredrag.

Det maa være tilstrækkeligt her at fremdrage Forholdet for de tre Skrifers Vedk., hvori større Stykker af Visitatsbogen er benyttet.

1. *Bogen om Drukkenskab.*

Som omtalt (Bind IV., 201 ff.) er Palladius' Fortale og Tillæg sindrigt sammenføjet af Stykker fra Visitatsbogens Kapitler Om Samkomme, Om Brudeoffer og Om Band (se Oversigten IV, 204). Af Afvigelser skal nævnes¹:

I Haandskriftet staar, at Ægtefolk skal være ét; de skal have *én kirche, én predichstoell, funt, alteret*, i Bogen er *alteret* rettet til det korrekte: *oc Altere*; i Hs. siger Palladius til Kvinden: du skal *stille det* (∴ dit) *hierte mund och gierninger der hen, at du schulle langt heller være død, oc ligge her udj denne kiæregaard, end du schulle fortørne din*

¹ En udførlig Jævnførelse mellem Hs.'et og Bogen findes i Noterne, ndf. S. 191 ff., 217 og 220 f.

hosbond; i Bogen tydeliggøres *der hen til emod din kære hosbonde*, og den stedlige *Farve*, der er over Udtrykket *her udj denne kiæregaard* almenføres til *i keregaarden*. I den følgende Sætning har Hs. den lidt sjuskede Konstruktion: *saa langt schal det være fra, at du schalt staa udj nælse som senep*; i Bogen korrigeres Udtrykket til: *saa langt skal det være der fra, at du skalt staa hannem vdi Næsen som sinnep*; i Hs. hedder det om Hustruen: *om hun kand iche aldelis vere effter din vilie . . . at du schalt iche strax vere en løffue . . . met hug oc stich*, i Bogen rettes det første *iche* til *iche end* og det andet til *icke derfaare*, endvidere udvides *din vilie* til *dit sind oc villie*, *vere en løffue* ændres til det korrekte *bliffue som en Løffue*, og det lidt slangagtige *hug och stich* korrigeres til det gængse *hug och slag* — alt Rettelser, som er meget naturlige, naar hastigt nedskrevne Optegnelser til et Foredrag revideres til Brug for Trykken, mens det vilde være lidet rimeligt, om Ændringerne var gaaet den omvendte Vej. — Hs.'et fortsætter: *du skal bære over med hende, dils bedre du farer med hinde* o. s. v., Bogen indfører den forbindende Konjunktion: *Thi diss bedre etc.*; videre har Hs.'et: *hun skal besidde himmeriges rige met dig*, Bogen tilføjer betænksomt: (*om du iche forkaster din part*), hvorefter Palladius slutter med Ordspøget: *mand skall jo holde aff den kledebon hand haffuer nest sig* (Hs.), i Bogen med Tilføjelse af det rel. Pron.: *som han haffuer nest sig*. — Ganske paa samme Maade i det følgende Afsnit. Hs.'et har: *det huß din kiere høstrue oc børn er udj*, Bogen: *det Huss, som din kære Hustru* o. s. v. Samme Rettelse findes to Gange (S. 102 L. 26 og 30), hvad der viser, at Tilføjelsen skyldes en systematisk Revision, Udeladelsen ikke en Skrivets Hastværk. I samme Afsnit er Haandskriftets lokalfarvede *dette gudz huß* rettet til det almentgældende *Guds Huss*, Konjunktionen *men* er indsat, og Haandskriftets skødesløse Sammenblanding af bestemt og ubestemt Form (jfr. *funt, alteret* ovf.) i Forbindelsen i *kiøbsted eller paa landzbyen* er rettet til *i Købstedden eller paa landsbyen*; omvendt er senere Hs.'ets *i kiøbsted heller paa landzbyen* rettet til *i Købsted eller paa Landzby*. — I næste Afsnit er Talesprogets *den thid de lagde eders hender sammen, och bleff tho æctefolch* rettet til det grammatisk rigtigere: *den tid mand lagde* o. s. v. og *bleffue* o. s. v.; Haandskriftets *den mindste penning du kunde affle tilsammen, da schulle halffdielen vere hendes* er rettet til *. . der aff skulde* o. s. v., og Hs.'ets *naar en schalch rømmer fra huß oc hiem* er mildnet til *naar en mand rømmer* o. s. v.

Ligesom Haandskriftet har bevaret Udtryk som *denne kirkegaard, dette gudz huß*, der viser Palladius talende i Kirken, saaledes har det, i Modsætning til Bogens Text, bevaret den direkte Henvendelse: *Derpaa kunde i vel forstaa* o. s. v., hvor Bogen har: *der paa hand mand io forstaa* o. s. v.

I samme Afsnit har Hs.'et *slemme och demme, oc sla . . udj din hals*; i Bogen rettes *oc sla* til *ia sla*, hvorved Klimax pointeres. Hs.'et har *driche valle oc vand foret igien*, Bogen ombytter det mundtlige *foret* med det skriftlige *derfaar*. Hs.'et har *huad gielde, det (o: dit) hierte vinder dig vdoffuer*, Bogen: *huad gelder det, at dit hierte* o. s. v. Hs.'ets *hiem till deris børn och biering* er udvidet til: *hiem til deris bo oc bygge, at vare paa deris biering*. Hs.'et har *aalkrager*, i Bogen er dette nærmere udført til *Ølkrager (Aalekrager skulde ieg sige)*. Sammenligning mellem Menneskene og „en Hob Aalekrager“ findes ogsaa andetsteds i Visitatsbogen, se S. 122 L. 33; det er da rimeligt, at dette Billede først er faldet Palladius i Pennen, mens Branderen er kommet til senere.

I det følgende er Talesprogsstrukturen *vor sogneprest hand predicher* rettet til *vor Sogneprest prediker*; det overflødig Udtryk *om dagen* (jfr. Noten S. 194) er slettet; Sætningen *hand siger* o. s. v. er knyttet til den foregaaende ved Tilføjelse af *Konj. i det*; og den lidt løst sammenføjede Slutning; *da fich hun saavel af dette tistøll, ieg sidder och slar i mig her, oc hun sidder hiem och tørster igien* er udformet grammatisk og indholdsmæssigt til: *da finge hun saa vel som ieg aff dette gode Tyskøl, Jeg sidder her oc slaar i mig, oc hun sidder hiemme oc tørster ind til hun faar aff Bermen*.

Ligesom *oc sla* ovf. var rettet til det retoriske *ia sla*, saaledes er her Hs.'ets: *faa hand skam den tiff . . Den ormekrop* rettet til *Ah den Tiuff . . O du Ormekrop*; og svarende til den indskrænkende Parentes ovf. (*om du icke forkaster din Part*) har Bogens Text her: *saa vil det gaa dig (vden du retter oc bedrer dig)* overfor Hs.'ets: *saa vil det gaa*. Desuden er Hs.'ets *naar din høstrue oc børn gaa ind i himmerige paa den dag for deris throe* tydeliggjort til *. . paa Dommedag oc bliffue salige ved Troen*; endvidere er Hs.'ets noget kraftige *du skiudes hoffuetkoldtz ind i helffuede* lempet til *du skalt nedskiudis vdi Helffuede*; det stedbestemte *i denne kirkegaard* er (som ovf.) ændret til det almengyldige *i lorden*, Hs.'ets *saa bitterligen* er udvidet til det tautologiske *saa bitterlige, oc saa amodelige* o. s. fr.

Hvis Hs.'ets Udmaling er for drastisk, er den svækket i Bogen; saaledes har Hs.'et: *naar di klapper effter dig med skoffuelen her paa denne kieregaard, och din naboer och gienboer staa hoß din graff oc holde kaaben for munden och lade som di græde, oc de lie fuldhøyt der under neden, och ere fuld glade at de ere bleffne aff med dig*, men Bogen: *naar de klappe effter met Skullen, och dine Naboer och genboer staa hoss din graff oc ere glade, at de ere bleffne vdaff met dig*. I den fig. Skildring har Hs.'et: *noch vaare de gamble, det haffde veret bedre, at de haffde veret borte for thi aar siden, huor laa de och røffues som hunde och katte, huer mand haffde vidunder aff dem*; men Bogen kun: *gamel vaar hand nock, det haffde været bedre, at hand haffde været bortte for x Aar siden*; samme Sted er Hs.'ets en *dieffuels mand lempet til en skarns mand*, for her som andre Steder at undgaa at nævne Djævelen.

I Stykket om Samkomme (ndf. S. 143 f.) staar der i Hs.'et: *lad huer være god for sig, hvilket i Bogen udvides med oc ver du god for dig*; videre har Hs.'et: *sidder iche oc regner op fra den ene byende och til den anden som de ugudelig gjør, hvilket i Bogen nærmere udformes til som de wgudelig, hine Bagtalere oc Baguaskere gøre*, ligesom Hs.'ets *siunger en god viße i Bogen udvides til siunger hellige Psalmer oc quæder gode viser*. Som ovf. er dernæst grove Udtryk dæmpede. Hs.'ets *de self er allermeest beskyt* er i Bogen rettet til *. . allermest besmittede*, Hs.'ets Beskrivelse af, hvordan Manden og Konen ligger tilsammen i Sengen om Morgenen, er udeladt i Bogen o. s. v. Endelig er som ovf. den mere mundtlige Stil erstattet med en mere skriftlig. Saaledes har Hs.'et: *Forvar eder at i iche sidde natthen offuer oc slemme, alle natdriche o. s. v. er aflagt*; i Bogen forbindes de to Sætninger med Konj. *thi*. Hs.'et har: *der vil iche andet bliffue aff*, Bogen: *der vil iche andet vorde aff o. s. fr.*

2. *Tvende Traktater*. Som omtalt (Bind IV, 84 f.) er Stykket om „*Trøst for Barsel Quinder*“ taget fra Visitatsbogens Kapitler Om Kvindeoffer, Om Barselkvinder, Om navnløse Børn og Om Kirkegang. Af Sammenstillingen mellem Haandskriftets Text og Texten i *Tvende Traktater*, ndf. S. 195 og 202, vil det ses, at Fremgangsmaaden er den samme som ved Bogen om Drukkenskab.

Hs.'et har — for at nævne nogle Exempler — *døde det barn bort*, Bogen derimod Skriftformen: *Der som dit barn end døde bort*; Hs.'et: *udj christen kieregaard*, Bogen det højtideligere: *udi de Christnes Kerregaard*; Hs.'et: *iomfru Maria søgte Elisabett*, Bogen: *Jomfru Maria søgte sin frencke Elisabet*; Hs.'et: *paffuens folch, som iche motte lide æcteskab*; *hoererj . . motte di vel lide*, Bogen: *. . men horeri o. s. v.*; Hs.'et: *du haffuer iche lius, vand, kappe hehoff*, Bogen: *. . liuss, vand eller kappe o. s. v.*; Hs.'et: *du maa ikke forkaste, din barns liff, heller din barns christendomb, det heder at friste Gud*, Bogen: *. . dit barns liff eller dit barns Christendom. Thi det er at friste Gud.* — Desuden er, som i Skriftet om Drukkenskab, alle stedbundne Udtryk almengjort: Hs.'ets *Lige som . . ieg miste mit liff for mit embede skyld* er rettet til *lige som . . en Siele sørger miste sit liff for hans embede skyld*; Hs.'ets *her vdj funten* er rettet til *udi funten o. s. v.* — Et Sted er i „Tvende Traktater“ en hel Passus indføjet om Begravelse af uøbte Børn. Hs.'et har: *Barnet skal jordes udj christen kieregaard med andre børn, som døbte er, mens Bogen efter „Kerregaard“ indføjer flg. Forbehold: dog vden Tienerens neruerelse, vden ringen, siungen, och anden stats, at Daaben iche der offuer skal komme vdi foract o. s. v.*

Af Ændringer i Benyttelsen af Kapitlet om Kirkegang kan nævnes: at det vistnok lidt dagligdags Udtryk at komme *offuen sengkled* (jfr. „komme ud af Dynerne“) er rettet til *komme offuen senge*, at det vel mest paa Landet kendte Udtryk *eche eller arbeide* er ændret til det mere almenbrugte *becki eller arbeyde*, og at Udtrykket *och hand skal iche ride dig hende i næsen* er tydeliggjort til *oc ride sin Hustru dig i næsen*.

3. *Om Sværgen og Banden.* I Fortalen til dette Skrift er Kapitlet om Band benyttet (se IV. Bind S. 272), og benyttet ganske paa samme Maade som de ovf. anførte Stykker af Visitatsbogen (se Noterne til S. 136, L. 21—S. 137, L. 23, ndf. S. 216 f.). Exempler:

Hs.'ets *den søndag for juul och den søndag for paasche* er tydeliggjort til *den Søndag nest faare Jul, oc den Søndag nest faare Paaske*, Hs.'ets *Opremsning aabenbarlig manddrabere, hoerkarle, skiorleffnedtz folch, boles folch, aabenbarlig slemmer och demmer, aabenbarlig løgnere, bander, oc svermere* er ændret stilistisk, saa Vægten lægges

paa „Bandere og Sværgere“, idet Fortalen til „Sværgen og Banden“ har: *icke aleniste Mandrabere, Horetaalck, skørleffnis faalck, Bolere faalck, Item slemmere och demmere, Løgnere etc. men ocsaa Bandere oc Suærere* [om dette sidste Ord se Bem. i Noterne ndf. S. 216]; Hs.'ets ligefremme Benævnelse *mange schoch dieffle, en schoch dieffuel* er i det trykte Skrift afdæmpet til *mange skaacker, it skaack aff de onde* (jfr. Udeladelsen af Ordet Djævel i Skriftet om Drukkenskab). Hs.'ets mundtlige Udtryk *gid* er rettet til det boglige *Gud giffue*, hvorefter er tilføjet: *Gud beuare oss, siger ieg end en tid*. Hs.'ets *huilcken hob maa der vere ind* („end“) *igien, du haffuer at fare med* (med Udeladelse af det rel. Pron.) er korrigeret til *Huilcken hob . . som du haffuer* o. s. v. Flere Steder er Texten nærmere udført i Fortalen end i Hs.'et (se Noterne anf. St.).

Man prøve i alle de her nævnte Exempler at tænke sig Bogens Text som den oprindelige, Hs.'ets som den sekundære, og man vil se, til hvilket urimeligt Resultat man vilde naa. Ikke desto mindre har Grundtvig som Regel fulgt de trykte Skrifter, og de senere Udgivere har, helt eller i alt væsentligt, fulgt Grundtvig. I den Grad er Grundtvigs Parafraze blevet kanoniseret og Hs.'ets Text blevet negligeret, at videnskabelige Ordbøger har benyttet de af Grundtvig konstruerede Ord som fuldgyldig Hjemmel for, at vedkommende Ord fandtes i Palladius' Original-Manuskript, mens adskillige af de i Hs.'et forekommende Udtryk slet ikke er medtaget i Ordbøgerne.

Jeg har dvælet saa længe ved hele dette Spørgsmaal, fordi det er af afgørende Betydning for de Udgiverprincipper, man anvender ved Visitatsbogen, om man opfatter Skødesløsheder og grammatiske Fejl som tankeløse Afskriveres Forvanskning af Forfatterens oprindelig veludarbejdede Text (saaledes som den er bevaret i de i andre Skrifter trykte Partier), eller om man mener, at det mangelfuldt udformede just er Udtryk for et primært Trin i Skriftets Udvikling — skyldes Forf.s første hastige Nedskrivning (til eget Brug), mens Korrektheden i de trykte

Stykker skyldes et omhyggeligt Gennemsyn foretaget just med Trykningen for Øje.

Har man den Opfattelse, at vi i det bevarede Haandskrift har Palladius' Text, saadan som han har nedskrevet den (kun afvigende herfra ved, at en Skriver kan have læst et Ord galt olgn.), og at den løse grammatiske Sætningsdannelse o. s. v. er Udtryk for, at Nedskriften ikke var beregnet til Tryk, da maa det filologiske Krav være at bevare Texten intakt.

Men naturligvis maa man ogsaa da have sin Opmærksomhed henvendt paa, at Afskriverne kan sjuske, springe Ord over, læse fejlt, skrive tankeløst, og, hvor man mener Fejlen er Afskriverens, søge at føre Texten tilbage til den Form, den har haft fra Forf.s Haand.

Dette Princip har været det ledende ved nærværende Udgave.

IV.

Om den Maade, paa hvilket Princippet er udført i Enkeltheder, skal følgende meddeles:

1. Udgaven gengiver Hs.'et bogstavret og tegnet.

Dog har det været umuligt at skelne mellem store og smaa Bogstaver; efter gængs Brug er derfor stort Begyndelsesbogstav anvendt i Egennavne og efter større Skille tegn, i alle andre Tilfælde bruges lille Begyndelsesbogstav.

Endvidere er Forkortelser opløst uden at markeres, hvorfor her skal gøres nærmere Rede for Forkortelsernes Art og Omfang. Som de facsimilerede Gengivelser viser, bruger ingen af Skriverne Forkortelser i større Udstrækning, og i de allerfleste Tilfælde er der overhovedet ingen Tvivl om deres Opløsning. Saaledes opløses *edr*¹, *klædr*, *stedr* o. s. v.: *eder*, *klæder*; *stedr*; *haffr*, *bliffr*, *offr* o. s. v.: *haffuer*, *bliffuer*, *offuer*; *sig*, *synds* o. s. v.: *siger*, *synders*; *hād* *mē*, *ō*, *sōme* o. s. v.: *hand*, *mēn*, *om*, *somme*; *rettighz*, *sam-*

¹ Forkortelsen er uden Hensyn til de forskellige palæografiske Former betegnet ved en Streg over det foranstaaende Bogstav.